

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Элчибекзода Бахригул Идибек дар мавзуи «Масъалаи инсон дар таълимоти Фахриддини Розӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 9.00.03 – Таърихи фалсафа. - Душанбе, 2025. - 175 саҳ.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси 09.00.03 - Таърихи фалсафа мувофиқ аст. Дар он инъикоси масоили фалсафӣ дар самти пажӯҳишҳои таърихӣ ва фалсафӣ, вазифаҳо, ҳудуди таҳқиқ ва усулҳои татбиқи он дар муҳофизатҳои таърихӣ фалсафӣ, муайян кардани меъёри арзиши омӯзиши масоили таърихӣ фалсафӣ, муайян кардани заминаҳои мантиқӣ ва фарзиявии низомҳои фалсафӣ ва тамоюлоти фалсафӣ, ба қор бурдани усулҳои герменевтикӣ ва мантиқии таҳқиқоти таърихӣ фалсафӣ, омӯзиши парадигмаи фалсафаи классикӣ асримиёнагии тоҷик ва намоҳҳои таърихӣ он, сарчашмаҳо ва хусусиятҳои асосии ин парадигма, марҳилаҳои асосӣ ва лаҳзаҳои асосии таҳаввулоти фалсафаи тоҷик дар мисоли таълимоти Фахриддини Розӣ, тафаккури давраи исломӣ тоҷик ва муносибати он ба дин, илм ва ҷомеа баррасӣ гардидааст.

Мубрамияти мавзуи диссертатсия. Ҳадафи қори таҳқиқотии Б.И. Элчибекзода, чунон ки муаллиф навиштааст, омӯзиш ва таҳлили ҷанбаҳои антропологии таълимоти Фахриддини Розӣ дар бораи инсон мебошад. Он як навъ бозсозии ҷанбаи таърихи фалсафаи классикӣ форсу тоҷик аст, ки дар асоси таҳлили консепсияҳои самти антропологи анҷом гирифтааст. антропология бошад, яқоя бо онтология ва гносеология қисми асосии фалсафаро умуман ва асоси назариявии онро ташкил медиҳад. Агар дар доираи ҳуди диссертатсия мубрамияти мавзуро муттаҳид кунем, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки то ба ҳол андешаҳои фалсафӣ, мантиқӣ, ахлоқӣ, зебоишиносӣ ва антропологии Фахриддини Розӣ мавриди омӯзишу баррасии мукамал қарор нагирифтаанд. Ҳамчунин муносибати ақлгароии ӯ дар созиш додану мустақар намудани принципҳои озодии вичдон ва таҳаммулгароӣ нақши бузург доранд. Ӯ дар муқобили назарияҳои исломӣ тундгарою бунёдгаро дар мавқеи мувофиқ ба афқору назарияҳои ислохотгароии исломӣ қарор дорад. Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон таҳқиқи масоили инсоншиносии ин мутафаккир аҳаммияти бузург дошта, дар ҷустуҷӯи усулҳои оптималии рушди инсон ва ҷомеа, дар заминаи дастоварду анъанаҳои миллӣ ташаккул додани шахсиятҳои баркамолӣ он мусоидат менамоянд. Дар партави гуфтаҳои боло қори таҳқиқотии Б.И. Элчибекзода хеле муҳим ва мубрам ба назар мерасад, аз ин рӯ ба ҳимоя пешниҳод гардидани он зарур ва саривақтӣ мебошад.

Дарачаи асосноккунии гузоришҳои илмӣ, хулосаю пешниҳод, ки дар диссертатсия оварда шудаанд. Навоварии илмӣ диссертатсияи Б.И. Элчибекзода пеш аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки мавзуи таҳқиқи он ба гузаштаи дур - асри XII-XIII, давраи асримиёнагии рушди илми форсу тоҷик рост меояд, ки нишон додани хусусиятҳои барҷастаи фалсафаи он давраро дар мисоли таълимоти Фаҳриддини Розӣ, дар таҳлилу таснифи равияҳои фалсафие, ки аз рӯи аломатҳои гуногуни меъёрии ақлгарой таъсис ёфтаанд, инчунин дар кашфи ақоиди антропологии ин мутафаккир тақозо мекунад. Муаллиф намодҳои гуногунро дар матни диссертатсия барои нишон додани таҳаввул ва таъсири афкори антропологии Фаҳриддини Розӣ ба низом дароварда, таҳлилу баррасӣ намудааст. Таҳқиқи масъалаи инсон дар таълимоти Фаҳриддини Розӣ бори аввал ба иҷро расидааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Эътимоднокии натиҷаҳои кори илмӣ Б.И. Элчибекзода бо истифодаи аз усулҳои таҳқиқотӣ-назариявии классикӣ ва муосир, муқоисаи маълумоти бадастомада бо дигар сарчашмаҳо, дар амал санҷида шудани натиҷаҳои назариявии таҳқиқ, масалан, дар рафти таълими таълимоти Фаҳриддини Розӣ аз фанни таърихи фалсафа ва дигар фанҳои таълимӣ вобаста аст. Муқаррароти барои дифоъ пешниҳодшуда аз ҷониби довталаб ба таври хуб асоснок карда шудаанд ва эътирозро ба миён намеоранд. Эътибор доштани онҳо аз дурустии татбиқи усулҳои интиҳобшудаи таҳқиқ ва тақия ба маълумоти мушаххаси таърихӣ-фалсафӣ, фалсафӣ-антропология, фарҳангӣ, ҷомеашиносӣ ва диншиносӣ барои тасдиқи натиҷаҳои бадастомада маълум мегардад.

Дар давраи омодагӣ муаллиф дар ҷаласаҳои кафедраҳои фалсафа ва сиёсатшиносии Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шохтемур ва факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2020, дар 5 конфронси байналмилалӣ ва умумичумхуриявӣ ширкат варзида, бо маърузаҳо дар бораи таълимоти фалсафии Фаҳриддини Розӣ асоснокӣ ва эътимодбахшии хулосаҳоро дар бораи он ба исбот расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи Элчибекзода Баҳригул Идибек аз муқаддима, ду боб, шаш фасл, хулоса ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, феҳристи адабиёт, феҳристи интишороти илмӣ диссертант оид ба мавзӯ таркиб ёфта, фарогири 175 саҳифаи ҷопии компютерӣ аст.

Дар муқаддима аҳаммияти мавзуи таҳқиқшаванда асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиши он арзёбӣ гардида, объекту мавзуи таҳқиқот, ҳадафу вазифаҳои он, асосҳои назарияю методология, навгонҳои илмӣ ва аҳаммияти

назарию амалӣ муайян карда шудаанд. Дар ҳар як баҳши диссертатсия шеваи хуби таҳқиқ, дақиқан нишон додани маъхазҳо, муҳокимаю мубоҳисаи ҳамаҷонибаи илмӣ ва натиҷагирӣҳои дақиқ ба назар мерасанд. Дар муқаддима мубрамии мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиш, объект, мавзӯ, ҳадаф ва вазифаҳои пажӯҳиш, асосҳои назариявӣ, навоварии илмӣ ва нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шуда, ҳамзамон тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ ва сохтори диссертатсия нишон дода шудаанд. Дар диссертатсия ҳадаф ва вазифаҳои мушаххас пайгирӣ шуда, нуктаҳои асосие ба ҳимоя пешниҳод гардидаанд, ки воқеан дар таърихи фалсафаи тоҷик ва дар самти шинохту таҳқиқи осори фалсафӣ ва динии Фаҳриддини Розӣ аҳаммияти вижаи илмӣ доранд.

Боби якуми рисола - «Заминаҳои таърихӣ-иҷтимоӣ ва ғоявии ташаккулёбии таълимоти Фаҳриддини Розӣ» шомили се фасл аст. Нахустфасли боби мазкур «Заминаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии таълимоти фалсафии Фаҳриддини Розӣ» дар хусуси ҳаёт ва фаъолияти ин мутафаккир ва шароити таърихӣ фарҳангии ташаккул ёфтани фалсафаи Фаҳриддини Розӣ баҳс мекунад. Дар он қайд мегардад, ки замони зиндагии мутафаккир ба замоне рост меояд, ки дар ҳилофат муборизаю задухӯрдҳои ақидавию сиёсӣ ва қудратҳои рӯз аз рӯз қувват гирифта буд. Дар минтақаҳои ҳилофат фазои ягонаи динию фарҳангӣ ҳукмрон набуд; баҳсу муноқишаҳо на танҳо дар байни ҳокимони минтақаҳои гуногун, балки дар байни пайравони равияю ҷараёнҳои мазҳабӣ шадид идома дошт. Сарфи назар аз вазъи мураккабу авзои ин давра бунёди мадорис дар ғӯшаҳои гуногуни ҳилофат ва ифтиҳои марказҳои илмӣ ҷорӣ дошт ва аз сӯи дигар тарҷумаи осори мутафаккирони ҷунонӣ, эронӣ ва ҳиндӣ сабаби пешрафт ва тавсеаи доираҳои илмӣ гардида, ҳаракатҳои дорои хусусияти ақлгароёнаро то рафт бештар намуд. Дар фасли дуюм «Таъсири фарҳанги исломӣ ба таълимоти фалсафии Фаҳриддини Розӣ» пеш аз ҳама дар таъба ба сураю оятҳои Қуръон моҳияти инсон баррасӣ гардида, таъсири мактабҳои фикрии муътазилаву ашъария ва мотуридия ба афкори ин мутафаккир бар асари баҳсу мунозираҳои онҳо дар боби назарияи ҷабру ихтиёр ва қудрату озодии инсон, хусн ва кубх (неқ ва бад) ва ғайра дар робита ба масъалаи моҳият ва табиати инсон, касб мавқеи ақлу хирадгарии диниро дар ҷои аввал мегузорад. Дар фасли сеюм «Заминаҳои фалсафии ташаккулёбии андешаҳои Фаҳриддини Розӣ оид ба инсон» қайд мешавад, ки дар ташаккулёбии афкори фалсафии хеш ин мутафаккир зери таъсири донишҳои гуногун - ҳадис, луғатшиносӣ ва сарфу наҳв, тафсиру таъвил ва мутакаллимони муътазилӣ, файласуфони равияҳои мухталифи фалсафии Эрон, Ҳинд, Чин ва Юнони бостон қарор гирифта, аз онҳо ҷонибдорӣ

намудааст. Таҳлилҳо дар боби мазкур аз чанд ҷиҳат ҷолиб аст, ки дар онҳо пайихам овардани афкору андешаи мутафаккирон ва инчунин муҳаққикони ин соҳа эҳсос мегардад ва таҳлилу мубоҳисаи шахсии унвонҷӯ низ ба мушоҳида мерасад.

Боби дуюми диссертатсия «Андешаҳои Фаҳриддини Розӣ доир ба масъалаи табиат ва моҳияти инсон» низ аз се фасл иборат аст.

Дар фасли аввали ин боб «Мақоми инсон дар таълимоти фалсафии Фаҳриддини Розӣ» номгузорӣ шуда, табиат ва моҳияти инсон ҳам аз нигоҳи фардӣ, ҳам иҷтимоӣ ва ҳам биопсихологӣ таҳлил ёфта, масъалаи табиати инсон, тафовутҳои нафсонии ӯ аз ҷониби Фаҳриддини Розӣ таъкид гардидааст, ки иллати он дар ду сабаб нишон дода шудааст: умури зотию ҷавҳарӣ ва умури хориҷ аз зоту ҷавҳар. Муаллиф дар ин қисмат моҳият ва табиати инсон, масъалаи ҳусн ва кубх, ахлоқи неку бад, ҷабру ихтиёр, саодат, камолоти инсон ва ғайраро таҳқиқ карда, нафсу бадани инсонро ҳам аз ҷиҳати шакл ва ҳам мазмун ҳамеша дар ҳоли тағйирёбӣ маънидод намудааст. Дар фасли дуюм - «Табиати инсон дар антропологияи Фаҳриддини Розӣ» хусусиятҳои асосии табиати инсонро таҳлилу баррасӣ карда, тавассути назарияи лаззатгарой ё гедонизм, лаззатҳои ҳиссию ҷисмонӣ ва саодатро ҳамчун ҷузъи таркибии таълимоти инсоншиносии Фаҳриддини Розӣ маънидод сохта, моҳияту табиати инсон ва камолоти маънавии ӯро ба баррасӣ кардааст. Боби сеюм «Консепсияи “Инсони комил” дар таълимоти антропологияи Фаҳриддини Розӣ» номгузорӣ шуда, дар он таъкид шудааст, ки мутафаккир ба ҳайси мутакаллим ба ин масъала таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, кӯшиш намудааст, байни калом ва фалсафа мавқеи муросокоронаро ишғол намояд ва назарияҳои диниро аз дидгоҳи ақлгароёна нишон диҳад. Ӯ ин масъаларо бо таъкиди ҳикмати назарӣ ва амалӣ камолоти инсонро баррасӣ намуда, саодати онро дар дастёбии шахс ба илму маърифат ҳисобида, камолоти воқеиро ҷуз ин ду номумкин меҳисобад ва мартабаи камоли инсонро ба саодати инсон вобаста медонад.

Аз омӯзиши ин нуқот бармеояд, ки муаллифи диссертатсия адабиёти зиёди сарчашмавӣ ва таҳқиқотӣ-илмиро ба таври васеъ ва аз нигоҳи зеҳнӣ моҳирона мавриди истифода қарор дода, аз усулҳои гуногуни фалсафӣ ва мантиқӣ, махсусан усули муқоисавӣ ба таври васеъ кор бурдааст. Ҳамзамон масоили зиёди вобаста ба ҳувият ва табиати инсонро дар маҷмӯъ дуруст ва тибқи талаботи кори илмӣ таҳқиқ намудааст.

Аҳаммияти илмӣ, амалии мавзӯи диссертатсияи Б.И. Элчибекзода дар он зоҳир мешавад, ки то кунун оид ба ин мавзӯ дар забоншиносии тарҷумавии тоҷик ягон кори илмӣ ба анҷом нарасида, дар он умдатарин масоили назариявӣ амалии марбути фалсафаи тоҷик баррасӣ ва таҳлил гардидааст.

Аҳаммияти илмӣ-амалии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо дар саҳифаи 151 дар чор банд таъкид шудаанд, ки аз ҷиҳати илмӣ асоснок мебошанд.

Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Нуктаҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар 4 мақолаи муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшудаанд, аз ҷоп баромадаанд. Ҳамаи нашрияҳо ба мавзӯи рисола мувофиқат буда, муқаррароти асосии онро ба таври кофӣ пурра инъикос меkunанд. Теъдоди маводи ҷопшудаи диссертант ба талаботи банди 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Матни реферат ба матни диссертатсия мувофиқ буда, моҳияти диссертатсияро инъикос менамояд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Элчибекзода Баҳригул Идибек ба талаботи бандҳои 31 ва 33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Автореферат, ки аз мазмуни диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардидаст, дар рисолаи мазкур баъзе камбудихо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои имлоӣ-грамматикӣ ҷой доранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон арзёбӣ намуд:

- 1) Номи фасли дуюми боби дуюм «Табиати инсон дар антропологияи Фаҳриддини Розӣ» ба мундариҷаи он, ки бештар ба масъалаи лаззат ва лаззатгарой дар табиати инсон бахшида шудааст, мутобиқат надорад;
- 2) Дар диссертатсия хатогиҳои имлоӣ ва техникӣ ба назар мерасанд;
- 3) Дар тавсифи умумии таҳқиқот, аниқтараф дар Мақсади таҳқиқот, диссертант овардааст: “Ҳадафи асосии кори диссертатсионӣ омӯзиш ва таҳлили ҷанбаҳои антропологии таълимоти Фаҳриддини Розӣ дар бораи инсон мебошад”, ки мантиқан носоҳеҳ мебошад. Ба қавли дигар, чунин гузориши масъала “омӯзиш ва таҳлили ҷанбаҳои антропологии таълимоти Фаҳриддини Розӣ дар бораи инсон мебошад” хонандаро бар он андеша меорасонад, ки ҷанбаҳои антропологии таълимоти мутафаккир дар бораи инсон, аз ҳам фарқ менамоянд. (ниг. с. 9 диссертатсия).

4) Муборизаву ихтилофи намояндагони сӯфияро бо Фаҳриддини Розӣ ишора кардаед, вале ба таври мушаххас гуфта нашудааст, ки дар кадом масъалаҳо. (сах. 68)

Мулоҳизаҳои ҷавуззикр арзиши умумии илмӣ ва аҳамияти амалии диссертатсияро паст намекунанд ва ба таври умум, пешниҳодҳо ва эродҳои зикршуда ислоҳпазир буда, ҳангоми таҳия ва нашри монография ба назар гирифтани онҳо ба болоравии арзиш ва аҳамияти илмӣ амалии кори диссертатсионии Элчибекзода Баҳригул Идибек мусоидат хоҳанд кард.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Элчибекзода Баҳригул Идибек дар мавзӯи «Масъалаи инсон дар таълимоти Фаҳриддини Розӣ» аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – Таърихи фалсафа, пешниҳод гардидааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида буда, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад ва муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои фалсафа, аз рӯйи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Номзади илмҳои фалсафа,
омӯзгори калони кафедраи умумидонишгоҳии сиёсатшиносии
Муассисаи давлатии таълимии
«Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Б. Гафуров»

М.Б. Чӯраев

Нишони: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хучанд, кӯчаи Мавлонбеков-1,

Муассисаи давлатии таълимии
«Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи
академик Б. Гафуров»

E-mail: manu1405@mail.ru

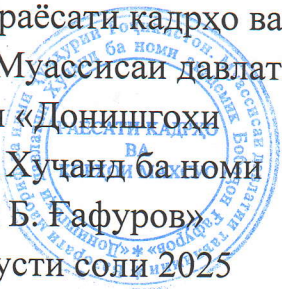
Тел.: (92) 971-20-20.

Имзои номзади илмҳои фалсафа Чӯраев
Манучеҳр Бобоқуловичро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси Муассисаи давлатии

таълимии «Донишгоҳи
давлатии Хучанд ба номи
академик Б. Гафуров»

«11» августи соли 2025

З. С. Сайдуллозода